

СЪДЪРЖАНИЕ

Руската литература в българското и преводно битие — <i>Евдокия Метева</i>	5
Слово за похода на Игор — <i>Евдокия Метева</i>	24
Н. М. Карамзин — <i>Евдокия Метева</i>	29
И. А. Крилов — <i>Евдокия Метева</i>	35
А. С. Грибоедов — <i>Иванка Васева</i>	42
А. С. Пушкин — <i>Любен Любенов</i>	47
М. Ю. Лермонтов — <i>Евдокия Метева</i>	67
А. В. Колцов — <i>Любен Любенов</i>	81
Н. В. Гогол — <i>Илиана Владова</i>	85
И. С. Тургенев — <i>Илиана Владова</i>	97
И. А. Гончаров — <i>Илиана Владова</i>	108
Ф. И. Тютчев — <i>Евдокия Метева</i>	112
А. А. Фет — <i>Любен Любенов</i>	117
Н. Г. Чернишевски — <i>Илиана Владова</i>	120
Н. А. Некрасов — <i>Евдокия Метева</i>	124
М. Е. Салтиков-Шчедрин — <i>Христо Манолакев</i>	135
А. Н. Островски — <i>Илиана Владова</i>	140
Ф. М. Достоевски — <i>Евдокия Метева</i>	147
С. Я. Надсон — <i>Евдокия Метева</i>	161
Н. С. Лесков — <i>Радослава Илчева</i>	166
В. М. Гаршин — <i>Илиана Владова</i>	173
Л. Н. Толстой — <i>Иванка Васева</i>	178
А. П. Чехов — <i>Евдокия Метева</i>	195
И. А. Бунин — <i>Иванка Васева</i>	208
И. А. Куприн — <i>Иванка Васева</i>	214
Максим Горки — <i>Илиана Владова</i>	220
А. Н. Толстой — <i>Катя Топчиева</i>	232
А. А. Блок — <i>Екатерина Даскалова</i>	238
Руски модернизъм — <i>Ренета Божанкова</i>	248
А. А. Ахматова — <i>Евдокия Метева</i>	263
С. А. Есенин — <i>Калина Русакиева</i>	269
В. В. Маяковски — <i>Николай Антонов</i>	276
М. И. Цветаева — <i>Евдокия Метева</i>	285
Б. Л. Пастернак — Христо Дудевски	290
Руската литература за Октомврийската революция и гражданската война — <i>Катя Топчиева</i>	296
А. С. Грин — <i>Илиана Владова</i>	307
М. М. Пришвин — <i>Иванка Васева</i>	312

М. А. Булгаков — <i>Илиана Владова</i>	318
И. Г. Еренбург — <i>Любен Любенов</i>	325
М. М. Зошченко — <i>Катя Топчиева</i>	332
Илф и Петров — <i>Любен Любенов</i>	337
С. Я. Маршак — <i>Евдокия Метева</i>	343
К. Г. Паустовски — <i>Иванка Васева</i>	348
А. П. Платонов — <i>Иванка Васева</i>	354
М. А. Шолохов — <u>Христо Дудевски</u>	359
Руската литература за Отечествената война — <i>Катя Топчиева</i>	366
А. Т. Твардовски — <i>Николай Антонов</i>	379
В. М. Шукшин — <i>Радослава Илчева</i>	384
Е. А. Евтушенко — <i>Иван Цветков</i>	391
А. А. Вознесенски — <i>Евдокия Метева</i>	395
В. С. Висоцки — <i>Анна Колчакова</i>	399
Ч. Т. Айтматов — <i>Катя Топчиева</i>	404
Руска емигрантска и дисидентска литература — <i>Ренета Божанкова</i>	410
Обяснителни бележки	425
Азбучен показалец	427

Преводна речница
на европееките литератури
в България

Том 2

Руска литература

България
Прва книга

Тек редактор Дора Ковач
Редактор Асяна Йосифова
Художник Мария Миланова

Издателство „Либрис“
Формат 70x100/16 Целулозна хартия 52

Издателство на Академията за езиковедство „Проф. Мездрай Дринов“
1113 София, ул. „Академ. Е. Бончев“, бр. 2. Телефон 12 1032

<http://www.libris.bg>

ISBN 954-8712-00-7 (т. 2) (Н-Л-БАН)
ISBN 954-8712-01-9 (т. 2) (АН „Проф. М. Дринов“)

РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРСКОТО Й ПРЕВОДНО БИТИЕ

Рецепцията на дадена литература в чужда културна среда се осъществява въз основа на исторически сложни и динамични взаимоотношения, обусловени от различни фактори както от национален, така и от международен характер. И все пак тяхното изясняване може да бъде сведено към два основни взаимосвързани проблема: какви национално-исторически, социални и културни явления определят интереса към определена чужда литература и как те обуславят подбора и характера на самите преводи, както и обратното — с какво тази чужда литература се включва във възприемащата я национална култура и обогатява собствения ѝ духовен потенциал. Тези проблеми се открояват особено ярко по отношение на руската литература, тъй като измежду всички европейски литератури тя най-активно участва в културно-историческото битие на народа ни. И това в най-висока степен важи за руската реалистическа литература от XIX в., известна като „класическа“ и като „златния век на руската литература“, защото тя се свързва с всички етапи на собственото ни духовно развитие и оказва най-силно нравствено, социално и естетическо въздействие върху българския читател. Но тъй като рецепцията ѝ не се осъществява изолирано от другите естетики на сантиментализма и романтизма през XIX в., на модернизма и съветския социалистически реализъм през XX в., както и от руското емигрантско и дисидентско творчество, прониквало у нас твърде неравномерно, следва да се разглежда в рамките на цялостния литературен процес, с изясняване на съотношението между различните му направления и в зависимост от етапите на собственото ни културно-историческо развитие.

Първите преводи на руска литература в България се появяват още през средата на XIX в. И интересът към нея се обуславя от самите процеси на Българското възраждане — от ръста на националното самосъзнание, изграждано в борба срещу панелинистичната политика на гръцките фанариоти през 50-те и 60-те години и довело до националноосвободителното движение през 70-те. Съществен фактор за навлизането на руската литература в България е пробудената още от времето на руско-турските войни надежда на българския народ за освободителната мисия на Русия, както и засилените културно-исторически връзки с нея през XIX в., изявиени във възможността за обучение на редица български младежи като стипендианти в училища и университети в различни руски градове. Изучили основно руския език, запознали се с руската литература, след завръщането си в България те най-често се отдават на активна просветна и обществена дейност. Готвейки се за учители, мнозина от тях донасят в България руски христоматии и учебници и по свой почин въвеждат изучаването на руския език. Той леко се усвоявал поради близостта на двата славянски езика, общността в лексическия фонд и синтактичната система, близка до старобългарския език, който се е изучавал като църковнославянски още в първите ни килийни училища.

Подборът на избраните за превод произведения зависел, от една страна, от внесените от Русия книги, а от друга — от възможността за тяхното приспособяване към нуждите на тогавашното ни обществено и културно развитие. Най-често той се осъществявал въз основа на широко разпространените през Възраждането у нас руска двугомна христоматия на Галахов, представляваща, според думите на българския книжовник Й. Груев, „цяла библиотека“, христоматията на Филонов, определена от П. Р. Славейков като „най-хубавото нещо, което е познавал“ и от която е правил редица свои преводи, както и сборникът на Курганов, съдържащ предимно творби от XVIII и началото на XIX в. От тях през този период в България навлизат и редица произведения на руския сантиментализъм и романтизъм, представени едва ли не в еднаква степен с тези на реализма. И тъй като христоматиите са включвали главно малки по обем творби от лирика или проза, то не е чудно, че през епохата на Възраждането съществено място заема интересът към руската поезия. Дори такива руски белетристи като Тургенев, драматурзи като Островски, литературни критици като Добролюбов навлизат у нас с отделни свои стихотворения.

Най-често преводи са се помествали в периодичния ни печат както с просветителска насоченост („Знание“, „Български книжици“, „Училище“, Славейковите издания „Гайда“, „Смесна китка“, „Пчелица“), така и в революционните вестници на Ботев и Каравелов („Свобода“, и „Независимост“). Преводачи на руска поезия у нас през Възраждането са известни наши поети и общественици — преди всичко П. Р. Славейков и макар и с отделни преводи Д. Чинтулов, Д. Войников, Р. Жинзифов, Л. Каравелов.

От всички стихотворни жанрове на руската литература най-широка популярност у нас получават басните на Крилов, тъй като те са представлявали много добро средство не само за обучение и възпитание на българската младеж, но и за борба срещу самонадеяното невежество на редица представители от възрастното поколение. От областта на лириката са се превеждали творби, които представят поета в неговата просветно-възпитателна роля (Пушкин, Лермонтов), призовават към обществена активност (Плещеев) и разкриват тежката участ на народа (Колцов, Никитин). От своя страна доминиращото през епохата на Възраждането религиозно съзнание на българина, като основа на националната му самобитност, обуславя интереса към такива творби като „Бог“ (Державин, Хомяков), „Ангел“, „Молитва“ (Лермонтов).

В областта на прозата интересът се е насочвал предимно към произведения, които са могли да бъдат приспособени в една или друга степен към националните просветителски и революционни задачи на времето и събудиения от Пайсий интерес към българската история — романтичната повест на Велтман „Райна княгиня българска“, очерците му „Старий Преслав“, „Описание на преславските развалини“ или са могли да бъдат приспособени към нея — „Сирота Цветана“ („Бедная Лиза“) и „Невенка болярска дъщеря“ („Наталья боярская дочь“) от руския писател сантименталист Карамзин. През 70-те години се превеждат близките по дух до революционните задачи на времето повести на Пушкин „Кърджали“ и „Капитанска дъщеря“, Гоголевия „Тарас Булба“, отразили националните и социалните борби на народа.

Преводачите на руска проза са известни навремето културни дейци — Н. Бончев, Й. Груев, С. Захариев, Е. Мутева (първата българка, получила образованието си в Русия) и др.

По-слабо е представена руската драматургия и то предимно с творчески преработки както на драматични, така и на прозаични текстове — комедията на Фонвизин „Недоросль“, превърната от Т. Шишков в „Глезен Мирчо“, драматизираната от Д. Войников повест на Велтман „Райна княгиня“, както и Карамзиновата „Невенка болярска дъщеря“, превърната от младия К. Величков в драма. Тези пиеси са се поставяли на българска сцена главно от любителски състави сред българската емиграция в Букурещ и в Цариград и в училищни и читалищни състави в самата страна.

Произведенията са се превеждали или адаптирали най-често без да се посочва името на автора, тъй като през епохата на Възраждането въпросът за авторското право въобще не е стоял, а и самите преводачи са търсели чрез преводите не толкова лична творческа изява, колкото възможност за обществено въздействие върху българския читател.

Обикновено на най-малко промени са се подлагали творби с общообразователна или възпитателна тематика от областта на историята, географията и литературата. Промените в тях засягат главно езика — внасяла се е често просторечна или грубо разговорна лексика, отсъстваща в оригинала или са се въвеждали в превода руски думи или езикови калки поради неизградеността ни все още литературен език. Много по-характерно за епохата на Българското възраждане е така нареченото „побългаряване“, при което преводачите, запазвайки сюжета и образната система на оригинала, пренасят действието от Русия в България (замяна на Киев и Москва с Преслав и Търново, на Черно море със Стара планина), въвеждат български елементи в пейзажа, променяйки го от равнинен в планински, ситуират сюжета в епоха, свързана с българската история, заменят руските имена на героите с български, променят социалната им характеристика от дворяни в търговци и еснафи. При стихотворния превод се засилват някои отрицателни черти в характеристиката на Криловите баснени герои, за да се приспособят по-пряко към просветителските задачи на епохата, принизява се романтично извисения образ на лирическият герой при стихотворните преводи на Пушкин и Лермонтов, за да се доближи повече до съзнанието на тогавашния читател.

Понякога оригиналната творба изпълнява функцията на интертекст, своеобразно трансформиран на най-различни нива — жанрово, сюжетно, образно-емоционално, лексико-стилистическо, каквито са драматизациите на „Райна княгиня“ (Велтман) и „Невянка — болярска дъщеря“ (Карамзин) от Д. Войников и К. Величков. По такъв начин повечето от произведенията на руските писатели са преставали да се възприемат като художествена изява на една чужда национална култура, а като органична част от собствената ни литература. Включвайки се непосредствено в решаването на големите националнопатриотични задачи на епохата, те обаче са изпълнявали не само утилитарна, но и чисто естетическа функция, обогатявайки все още младата ни тогавашна литература с нови жанрови образци, сюжетни ситуации, художествени образи, нови стилови и ритмични структури, допринесли са за замяната на силабическото със силаботоническо стихосложение, легнало в основата на цялата ни по-късна метрична система.

* * *

Освобождението от турско робство през 1878 г. открива нов етап в развитието на българската национална култура, а респективно и в превод-

ната рецепция на руската литература в България. През този период, обхващайки последните две десетилетия на XIX в. и първите години на XX в., българската общественост излиза от своята национална изолация от Европа и бързо се ориентира към духовните ѝ ценности. Много по-активно става и възприемането на руската литература, не само заради много по-тесните политически и културни взаимоотношения с Русия, възникнали след Освобождението, но и поради ясното осъзнаване на огромния ѝ социален и естетически потенциал. Сега тя започва широко да навлиза както в личните, така и в обществените библиотеки в страната и нейното усвояване (не само чрез преводи, а и в оригинал) се осъществява много по-широко, поради официалното въвеждане на руския език във всички училищни програми. Произведенията ѝ се включват в български хрестоматии по литература и руски език. Създават се първите учебници по история на руската литература. Широко популяризират творчеството на руски писатели и поети най-авторитетните навремето литературни списания („Мисъл“, „Наука“, „Библиотека „Свети Климент“, „Българска сбирка“ и др.). Докато през епохата на Възраждането превежданите творби се печатат извън границите на България — в Цариград, Букурещ, Белград, Виена, сега става в България и то в най-различни градове на страната — в Пловдив, Търново, Шумен, Варна, Бургас, Стара Загора, Сливен, Казанлък, Силистра и други.

За разлика от Възраждането при подбора на литературните произведения се налага и един нов ясно изявен естетически критерий, насочен към творчеството на най-големите представители на руската класическа литература от XIX в. Наред с него продължава да действа и по-широк обществен принцип на техния подбор, но вече не толкова с национална, колкото със социална насоченост, обусловен от отношението на българската демократично настроена интелигенция към новата обществена система в страната ни, довела, от една страна, до бързото натрупване на капитали, до безогледен кариеризъм и демагогия, а от друга — до разоряването и пролетаризирането на българското село. Подобни явления, определящи до голяма степен и социалната насоченост на оригиналната ни литература през този период, обуславят и избора на творбите, с които руската литература е представена у нас през последните две десетилетия на XX в. Както в областта на поезията, така и в прозата преобладава интересът към произведения с известна социална ангажираност, и с обществено значима тематика. Не случайно през този период най-широко у нас е представена гражданската поезия на Некрасов и Надсон, чиито произведения по думите на С. Чилингиров се разпространяват сред българската интелигенция и тя ги изучава и декламира по стъгди и салони. Поеът на българското село Ц. Церковски, а и редица други поети от онова време изграждат своята естетическа позиция изцяло в духа на Некрасовото разбиране за поезията, насочена преди всичко към тежката участ на народа. Превеждат се и редица стихотворения на Пушкин и Лермонтов с доминираща елегична тоналност, с чувство на социална неудовлетвореност от обкръжаващата ги обществена действителност. Появяват се преводи на творби със сатирична насоченост, разобличаващи острите социални и политически недъзи на обществото. Интимната и пейзажната лирика през този период е представена значително по-ограничено.

Между преводачите на руската поезия са отново известни български поети и писатели като И. Вазов, К. Христов, К. Величков, П. Славейков, А. Константинов и др.

Особено широко място в преводната литература от края на миналия век заема творчеството на най-големите майстори на руската реалистична проза, почти непознати у нас през епохата на Възраждането. И по отношение на тях, наред с естетическия, действа един по-широк социален критерий при подбора на материала. За пръв път у нас се превеждат романът на Лермонтов „Герой на нашето време“, отразил острия конфликт между духовно издигнатата личност и смазващата я бездуховност на висшата дворянска среда, сатиричният роман на Гогол „Мъртви души“, Тургеневите „Записки на ловеца“, разкрили тежката участ на руския селянин, а така също и основните му романи: „Рудин“, „Бащи и деца“, „В навечерието“ и „Дим“, свързани с идеологическите борби на руското общество през XIX в., крупните белетристични творби на Л. Толстой „Война и мир“, „Ана Каренина“ и „Възкресение“, обхванали цялата философско-историческа, нравствено-етична и социална проблематика на творчеството му, големите романи на Достоевски „Престъпление и наказание“, „Унижените и оскърбените“ и „Братя Карамазови“, представили руското общество в острата му социална и идеологическа разслоеност, социалнопсихологическите повести и разкази на Чехов „Селяни“, „Палата № 6“, „Човек в калъф“ и др. Наред с големите жанрове на романа и новелата у нас навлизат особено чрез периодичния ни печат и малките епични жанрове на разказа, очерка, сатиричната приказка, политическото есе, представени чрез отделни творби на В. Гаршин, Н. Лесков, Г. Короленко, Г. Успенски, Салтиков-Шчедрин, и особено малките едновременно хумористични и сатирични разкази на Чехов, който получава у нас такава широка популярност, че в годината на смъртта му, 1904, започва да излиза у нас и първо цялостно събрание на съчиненията му, макар и останало недовършено.

Руската драматургия прониква също така широко както чрез преводи, така и чрез сценични постановки. За пръв път у нас се превежда голямата историческа драма на Пушкин „Борис Годунов“, както и малките му психологически трагедии „Моцарт и Салиери“ и „Скъперникът рицар“, романтичните драми на Лермонтов, а Гоголевите комедии „Ревизор“ и „Женитба“ още в началото на 90-те години влизат в репертоара на първия у нас професионален театър „Сълза и смях“, който по-късно ще се превърне в „Народен театър“. Многобройните му гастроли позволяват руските драматични произведения да се разпространят из цялата страна и да се подемат от различни любителски художествени състави. В различни български градове се представят драмите на А. Островски „Доходно място“, преведена като „Тлъсто кокалче“, „Бедността не е порок“ („Сиромашията не е грях“), „Без зестра“ („Сираче без зестра“), „Луди пари“, „Буря“, „Вълци и овце“, „Без вина виновати“. Поставят се също на българска сцена пиесите „Смъртта на Иван Грозни“ на А. К. Толстой и „Силата на мрака“ на Л. Толстой. В началото на века се превеждат на български и всички Чехови драми, като особено широка популярност през този период получават пиесите му „Вуйчо Ваньо“ и „Чайка“, както и някои от малките му водевили. С много голям обществен отзвук се ползва по това време и драмата на Горки „На дъното“, чиито постановки заливат цялата страна.

Между преводачите на руската белетристична литература са изтъкнати наши езиковеди и филолози, основни познавачи на руския език, като Георги Миндов, един от създателите на първия „Руско-български речник“, или бъдещият професор в Софийския университет Беню Цонев, завършил в Лайпциг славянска филология и др. В превеждането на руската литерату-

ра през този период се включват и редица случайни преводачи, без достатъчно познаване както на руския, така и на българския език и техните слаби преводи често получават в критиката най-остри оценки, което пък свидетелства за вече изградена преводаческа позиция.

Общото за преводите от този период е зачитането на авторското право при пресъздаване на литературната творба, възприемана като продукт на една чужда култура, чието национално своеобразие преводачите се стремят да запазят без каквито и да са прояви на побългаряване. Все още се срещат отделни опити за асоцииране на превода към конкретни явления от тогавашната ни социална и политическа действителност, но те са по-скоро изключение и се свеждат главно само до промяна на отделни думи и изрази. Внесените от преводачите промени засягат преди всичко лексикалното и стилового своеобразие на оригинала и по-скоро са плод на обективни, отколкото на субективни причини — на все още недостатъчно утвърдената нормативност на българския литературен език, допускащ съчетание на думи от различни стилови регистри, необосновани от оригиналния текст.

В областта на поезията често се наблюдава засилена сантиментална струя с прибавени от преводача емоционални епитети и сказуеми (клетий, нещастний, бедний, стене, ридает) особено при превод на творби с елегична тоналност, разкриващи тежката участ на народа. В сравнение с Възраждането сега по-успешно се пресъздава ритмично-римното своеобразие на стиха, но за да го постигнат преводачите неведнъж прибегват до неправилни ударения на думите или до неестествени съкращения, с което нарушават фонетичните норми на българския език. От друга страна се срещат и преводи на поезия в проза особено при преводачи социалисти, като Георги Бакалов и Вела Благоева, които подценяват проблемите на художествената форма за сметка на съдържанието. При преводите на руската белетристика стремежът към максимално приближаване до оригинала неведнъж довежда до редица синтактични и лексикални буквализми, до калкиране на руски думи и изрази. Реалиите, отразили характерни явления или предмети от руския национален бит, се въвеждат в преводния текст без каквито и да са пояснения или пък се заменят с български, с което се нарушава националният колорит на оригинала. До подобни нарушения води и все още твърде широката употреба на диалектни думи. Но и тези промени са проява не на съзнателно адаптиране на оригинала към българската действителност, а по-скоро на неумение да се намери, все още твърде често по обективни причини, адекватно езиково съответствие на преводния текст.

И все пак въпреки допуснатите преводачески слабости, може с основание да се твърди, че още през първите две десетилетия след Освобождението българският читател вече получава широка представа за руската реалистична литература на XIX в. и чрез дълбоката ѝ социална, философска и нравствено-етична проблематика той обогатява собствения си духовен свят, а високите ѝ художествени постижения развиват естетическия му усет. Руската класическа литература допринася за творческото изграждане на редица български поети и писатели, които се чувстват дълбоко приобщени към нея. Още Петко Славейков нарича Пушкин „по-мил от брат“, Яворов вижда в поезията на Лермонтов свое второ духовно „аз“, Иван Вазов говори за Некрасов като за „свой кумир“ през 80-те години.

Първите две десетилетия на XX в. представляват нов етап в развитието на българската национална култура. Приобщила се с ускорени темпове към руската и западноевропейската реалистична литература на XIX в., българската творческа интелигенция вече се старее да се изравни със съвременните модернистични течения на Запад и в Русия. Особено активно е отношението ѝ към широко утвърдилото се в Европа течение на символизма, отрекло социално ангажираната литература и реалистичното изобразяване на действителността в името на едно ново изкуство, което се интересува не от материалното битие на определен социален колектив, а от духовната същност и индивидуалната изява на отделната човешка личност, търсейки в земното ѝ съществуване проявата на един друг тайнствен и непознат свят, недостъпен за човешкия разум, подсказан му чрез интуицията и съня. Поради това символистите се насочват не към характерното за реализма пластично изобразяване на художествения образ, а търсят в него скритата му символна същност, не към конкретното слово, а към неговата смислова многозначителност и неопределеност, към вибрация в него музикален ритъм.

Тези нови тенденции в европейското изкуство, проникнали още през първото десетилетие на XX в. в националната ни култура, дават отражение върху начина, по който през този период се възприема у нас руската литература. Преди всичко тя се включва в изострилия се у нас конфликт в началото на века между защитниците на социално насоченото слово и привържениците на така нареченото „чисто изкуство“. Активен пропагандатор на новите модернистични тенденции в националната ни култура става авторитетното за времето си списание „Мисъл“, издавано от д-р Кръстев с участието на П. Тодоров, П. Славейков и П. Яворов, а по-късно и тясно свързаните с проблемите на модернизма списания „Летописи“ и „Хиперион“. Социалистическото „Ново време“, напротив, отстоява обществено ангажираното изкуство с големите социални проблеми на времето, като дава за пример гражданската поезия на Некрасов, противопоставяйки го на Пушкин, когото неправилно характеризира като представител на руското „чисто изкуство“ и вижда в негово лице само изтънчения майстор на музикалния стих. И все пак през този период интересът към Некрасов и Надсон започва решително да намалява, а отново нараства вниманието не само към Пушкин и Лермонтов, но и към изцяло загърбилата социалните проблеми поезия на Фет и А. К. Толстой, както и към философската лирика на Тютчев, чието творчество именно сега започва да навлиза в България.

През първите десетилетия на XX в. у нас се превеждат и стихотворенията на Д. Мережковски, А. Блок, К. Балмонт, Ф. Сологуб, В. Брюсов и др., свързани с нарасналото внимание както към западноевропейския, така и към руския символизъм. До голяма степен се променя и подборът на произведенията, с които е представена руската класическа литература от XIX в. Наблюдава се засилен интерес към личната проблематика, към вътрешния свят на отделния индивид, представен не толкова в отношението му към определена социална среда, а към Всемира и Бога, към проблемите на духа и морала. Тези нови тенденции ясно се долавят както в поезията, така и в прозата.

И сега творчеството на Пушкин и Лермонтов продължава да заема съществено място в българската преводна литература, но нараства внима-

нието към любовната и пейзажната им лирика. В първия у нас сборник с „Избрани стихотворения“ (1911) на Пушкин в превод на Д. Нуцаков е поместено само едно стихотворение с гражданска насоченост — „Село“, но и в него лирическият герой е представен не с дълбокото си съчувствие към народа, както това е в оригинала, а с едно ново дълбоко индивидуалистично и песимистично отношение към света. В предговора си към първата у нас стихосбирка на Лермонтов (1914) нейният преводач Л. Стоянов, изхождайки от характеристиката, която му дават руските символисти В. Соловьев и Д. Мережковски, представя поета, от една страна, като краен индивидуалист, всецяло откъснат от обществените проблеми на своето време, а от друга — в неговата „вечна жажда и неизповедима скръб към небето“. Разширява се и подборът на творбите с религиозна тематика с нови преводи на стихотворенията „Ангел“, „Молитва“ на Лермонтов, с поемите „Юда“, „Християнка“ и „Христос“ на Надсон, с „Мадона“ на А. К. Толстой, „Грешница“ на Полежаев, „Пророк Исая“ на Мережковски. Засилва се интересът към произведения с фолклорна тематика и поетика, тъй като именно фолклорът се възприема като най-ярка изява на първичното интуитивно и митологично съзнание на човека. За първи път у нас се превеждат стихотворните приказки на Пушкин, историческата поема във фолклорен стил „Песен за цар Иван Василиевич“ на Лермонтов, поемата на Некрасов „Мраз-червен нос“, създадена в народнопесенен стил. Новото в тези преводи е засиленото внимание към музикалното звучене на стиха и широкото използване на стилистичните и ритмично-интонационните похвати на българската народна песен.

В областта на прозата се появява нова тематика, която разкрива връзката между земния и отвъдния свят, реалното и иреалното. Съчетава действителността със съня в изграждането на сюжета, съзнателното с неосъзнатото интуитивно начало в психиката на героя. От този тип са превежданите за пръв път у нас повести на Тургенев „Първа любов“, „Пролетни води“, „Песен за тържествуващата любов“, „Клара Милич“, както и романът на Достоевски „Идиот“, в който героят достига до най-дълбоки прозрения не чрез разума, а чрез чисто интуитивното си възприемане на света. Показателен е също така засиленият интерес към морално-философските статии на Л. Толстой, насочени изцяло към духовната същност на човека. Променя се отношението към Чехов, представен сега не със социалните си, а с дълбоко психологическите си повести „Дамата с кученцето“, „За любовта“, „Френско грозде“ и др. За пръв път се превеждат у нас и големите психологически романи на Гончаров „Обикновена история“ и „Обломов“. Доста широко навлиза и творчеството на известните руски белетристи от края на XIX и началото на XX в. — А. Куприн, И. Бунин и Л. Андреев, в чието творчество традициите на руския реализъм се съчетават своеобразно със стилите тенденции, отвеждащи към поетиката не само на символизма, но и на по-новите модернистични течения на неоромантизма, импресионизма и експресионизма.

Промените в преводите на руската проза са по-незначителни в сравнение с тези в поезията, тъй като именно в нея се проявяват най-пълно поетичната многозначност на словото и засилената музикалност на ритъма, свързани с естетиката на символизма. И все пак и в областта на прозата се изостря вниманието, поне в най-добрите преводи към литературния език, изчистен от просторечие и диалектизми. И все пак тези тенденции далеч не определят цялостния характер на преводната литература през този период.

В културния живот на България твърде активно продължава да навлиза и руската драматургия. Наред с широко представените на българска сцена комедии на Гогол и драми на Островски, много широка популярност получават вече и четирите големи драми на Чехов „Чайка“, „Вуйчо Ваньо“, „Три сестри“ и „Вишнева градина“, в чиято художествена структура писателят внася редица нови елементи, подготвящи появата на авангардния театър. Голям успех жъне сред публиката и пиесата на Горки „На дъното“. Твърде широко навлизат у нас и драмите на Л. Андреев „Цар Глад“, „Сава“, „Животът на човека“, „Към звездите“, в които също се долавят новите модернистични и авангардни тенденции, свързани със символизма и експресионизма.

Нарасналата духовна култура на обществото позволява на руската драматургия да проникне не само в столичния Народен театър, в театрите на големите окръжни градове, като Пловдив, Варна, Русе, Търново, Казанлък, Шумен и др., но и в редица по-малки околийски селища, като Разград, Карлово, Самоков, Поморие. Тя е представяна както чрез гастролиращи професионални състави, така и чрез любителски читалищни трупи.

Новите явления в рецепцията на руската литература в България се осъществяват значително по-активно през първото десетилетие на века, тъй като трите последователни войни — Балканската, Междусъюзническата и Първата световна, обхванали периода 1912—1918 г., значително ограничават общата печатна продукция както на оригинална, така и на преводна литература.

Независимо от това обаче руската литература продължава да обогатява българската национална култура с творчеството на големите класици на XIX в., като внася в нея нова, философско-психологическа тематика със значително по-задълбочено изобразяване на човешката личност не само със социалната мотивираност на поведението, но и с подсъзнателното и интуитивно начало в психиката ѝ.

* * *

Преводната рецепция на руската литература в България се осъществява твърде неравномерно и през периода между двете световни войни. Това се обяснява както с вътрешни, така и с външни политически причини. От една страна, те са свързани с изострящите се социални борби в България, а от друга — с характера на дипломатическите отношения с новосъздадената съветска държава. Най-активна е рецепцията на руската литература у нас веднага след края на Първата световна война и в самото начало на 20-те години поради общото олевяване на българската интелигенция в условията на остра социална и политическа криза и на още нескъсани дипломатически отношения със СССР, и особено през втората половина на 30-те години след възстановените политически и културни взаимоотношения със Съветския съюз през 1934 г. и открития вече достъп у нас на руската литература и съвременните руски филми.

И през двата периода се наблюдава отново нарасналият интерес към обществено ангажираното изкуство, особено в областта на поезията, тъй като обикновено тя най-бързо откликва на различните социални промени в обществото. Именно в началото на 20-те години у нас за пръв път се появяват преводите на Пушкиновата гражданска лирика („Към Чаадаев“, „В Сибир“ и др.), призоваваща към обществена активност и гражданско мъ-

жество, а от поезията на Некрасов стихотворенията, посветени на руските революционни дейци Чернишевски и Добролюбов. От творчеството на руските поети-символисти широк прием сега получават у нас онези от тях, които приемат революцията и посвещават на нея свои творби, каквито са А. Блок с поемите си „Дванадесетте“ и „Скити“, А. Бели с поемата си „Христос възкресе“, В. Брюсов с редица стихотворения, в които приветствува революцията и изразява готовността на поета да застане на кладата в името на обществените си идеали. Твърде активно навлиза и творчеството на руските пролетарски поети Д. Бедни, М. Герасимов, А. Гастев, П. Арски, разкрили темата за революцията в романтична космическа хиперболизация. Възторжено признание получава и В. Маяковски, особено с поемата си „150 000 000“, посветена на революционната и духовна сила на руския народ, както и Есенин със стиховете си за Русия. Техни преводачи са известни български поети с явни прогресивни позиции — Хр. Смирненски, Гео Милев, Л. Стоянов, Хр. Радевски, Н. Хрелков, Д. Полянов, Д. Осинин. В началото на 20-те години у нас популяризират руската поезия както вестниците и списанията на политическата преса — „Работнически вестник“, „Младеч“, „Червен смях“, „Наковалня“, „Нов път“, така и изданията на модернистичното ни изкуство — „Везни“, „Пламък“, „Хиперион“.

След разгрома на Септемврийското въстание в условията на политическа цензура и скъсани дипломатически отношения със СССР у нас настъпва известна стагнация в преводната рецепция на руската литература, представена чрез единични издания в областта на прозата, а в областта на поезията само с отделни творби, помествани в периодичния ни печат.

През втората половина на 30-те години след възобновените отношения със СССР и особено след като той сключва договор с Германия, положението рязко се променя. Сега руската поезия започва да навлиза както с отделни сборници, така и с цялостни събрани съчинения, създаващи широка и многостранна представа за творчеството на най-големите руски поети от XIX в. Само романът в стихове на Пушкин „Евгений Онегин“ излиза в пет последователни издания в преводите на М. Ковачев, Н. Хрелков (три издания) и Х. Левинсон. През 1937 г., във връзка със 100-годишнината от смъртта на поета, Д. Бабеv издава стихосбирката „Избрани творби“, а Л. Стоянов организира превеждането на първото у нас пълно 10-томно събрание на съчиненията му, излязло през 1942 г., в което, наред със собствените си преводи, привлича и редица други български поети като Е. Багряна, Б. Райнов, М. Букорещлиева, П. Матеев и др. През 1941 г. по случай 100-годишнината от смъртта на Лермонтов излизат три отделни стихосбирки: „Стихотворения“ в превод на Й. Ковачев, „Песни и поеми“, преведени от А. Тодоров, Б. Райнов и И. Бурин и един миниатюрен сборник „Бородино“ в превод на К. Коняров. През същата година започва и пълното издаване на съчиненията му почти изцяло в превод на Л. Стоянов (с изключение на „Маскарад“ с преводач Д. Подвързачов). С отделни стихосбирки са представени у нас и Тютчев с „Избрани стихотворения“ (1935) в превод на Й. Ковачев, Некрасов със сборника „Мъст и печал“ (1938), преведен от А. Тодоров, Г. Бакалов и Ат. Смирнов и Надсон със „Струни и корди“ (1940) в превод на А. Лебедев. Появяват се и първите творби на съвременни руски поети. Още през 1934 г. Хр. Радевски издава своята „Антология на съвременната руска поезия“ (1938), в която включва стихотворения от 50 поети и превежда редица отделни творби от известния руски детски поет С. Маршак.

Проникването на руската проза в България от XIX в. през периода между двете световни войни е значително по-равномерно, като още в края на 20-те години издателство „Игнатов“ осъществява пълно 10-томно издание на Достоевски (1928), 5-томно на Л. Толстой и започва 12-томно издание на Горки, което завършва през 1936 г. Останалите руски писатели са представени с отделни свои произведения, често с по няколко различни превода или издания. Така романът на Лермонтов „Герой на нашето време“ излиза в периода от 1919 до 1942 г. в три различни превода на Л. Стоянов, Д. Бабев и И. Калчев и осем отделни издания. Романът на Гогол „Мъртви души“ също е с осем издания, шест от които в превод на Г. Миндов и Д. Подвързачов, а през 1943 г. писателят е представен и с три тома „Събрани съчинения“. В шест различни издания излиза „В навечерието“ на Тургенев и с един или два превода останалите му романи, а Чехов освен с редица разкази и отделни повести и с един двутомник „Хуморески и сатири“ (1930—1932) в превод на Г. Юруков. Почти всички останали руски писатели от XIX и началото на XX в. излизат с отделни свои повести и романи.

Значително по-диференцирано е отношението към руските писатели от епохата на СССР. От тях главно разказите на известните хумористи и сатирици Зошченко и Илф и Петров се превеждат открито и печатат в такива официозни като „Зора“ и „Шурец“. А в края на десетилетието излизат в отделни издания двата романа „Дванадесетте стола“ (1937), „Златният телец“ (1937) и пътеписът „Едноетажна Америка“ (1938). И това съвсем не е случайно, тъй като поради острата им критика към новото съветско общество те не са срещали съпротива от страна на официалната цензура. За разлика от тях произведенията, утвърждаващи Октомврийската революция, не получават достъп у нас до средата на 30-те години и се превеждат нелегално и тайно. Така през 1925 г. в Сливенския затвор е преведен в свитъци романът на Фурманов „Чапаев“, а през 1935 г. в Старозагорския затвор — романът на Н. Островски „Как се каляваше стоманата“.

По-широко руската проза от епохата на Съветския съюз започва да навлиза у нас едва след възобновяването на дипломатическите връзки със СССР, едновременно с автори и произведения от 20-те и 30-те години. Техният подбор се осъществява от отделни преводачи и издатели, често с оглед на реалните възможности за доставяне на оригинала, без винаги да се държи сметка за художествените достойнства на творбата. Все пак още през втората половина на 30-те години у нас проникват такива утвърдени руски писатели, като И. Еренбург, М. Шолохов, А. Н. Толстой, Д. Фурманов, А. Фадеев, А. Серафимович, Н. Островски, Вс. Иванов, В. Катаев, М. Пришвин и др., макар и най-често с единични свои творби. Преводачи на руската съветска проза у нас са Хр. Радевски, Г. Караславов, М. Марчевски, Д. Павурджиев, Г. Жечев, повечето от които пряко свързани с Българската комунистическа партия.

Преводите от 30-те години на руската проза както от XIX, така и от XX в. звучат значително по-съвременно в сравнение с предишните, тъй като се създават в условията на един напълно изграден литературен език с вече богата национална традиция в творчеството на известни български писатели, умело разкрили различните му лексико-стилистични пластове. Най-често преводите са дело както на известни наши писатели, така и на утвърдени още от миналото преводачи. Езикът им в повечето случаи звучи живо и естествено, макар че все още се срещат буквализми и калкирани думи и изрази, особено в областта на фразеологията.

В периода между двете световни войни продължават да се изпълняват както в софийския Народен театър, така и в провинциални театри и читалищни салони поставяните вече у нас творби на Гогол, Островски, Чехов и Горки. За пръв път се появяват две непознати дотогава руски драматургични творби — комедията на Грибоедов „От ума си тегли“ и драмата на Лермонтов „Маскарад“, и двете представени от талантливия български преводач Д. Подвързачов и поставени с голям успех в Народния театър, а така също и в други градове на страната. С редица нови драми продължава да участва в театралния живот на България и Леонид Андреев. Особено през 20-те години в различни градове на Северна и Южна България се играят пиесите му „Анатема“, „Анфиса“ „Гаудеамус“, „Любовта на студента“, „Този, който получава плесници“ и др. Новото през този период е появата на редица постановки на драматизирани големи епични творби: „Ана Каренина“ и „Възкресение“ на Л. Толстой, както и повестта му „Крайцера соната“; „Идиот“, „Престъпление и наказание“, „Унижените и оскърбените“ на Достоевски; „Пропаст“ от Гончаров, преведен като „Урва“.

През втората половина на 30-те години софийският Народен театър поставя и няколко пиеси от съветски драматурзи. Голям обществен резонанс получава пиесата на украинския писател А. Корнейчук „Платон Кречет“, както и някои други пиеси на В. Катаев, В. Шкваркин, Шчеглов, минали по-незабелязано.

По такъв начин, независимо от неравномерното си представяне, руската литература продължава активно да участва в културния живот на страната ни, при това самият подбор на творбите се осъществява преди всичко от широки културологични и естетически критерии с цялостно представяне на най-големите майстори на руското художествено слово в областта на поезията и прозата — Пушкин, Лермонтов, Толстой, Достоевски и Горки с многобройни отделни произведения на Гогол, Тургенев, Гончаров, Салтиков-Шчедрин, Короленко, Лесков, Бунин, Куприн, Л. Андреев. Българската общественост разширява своя културен хоризонт и с творби на съвременни руски писатели, отразили новата социална и политическа действителност в страната им от времето на СССР. При това изграденният ни вече литературен език позволява творчеството на руските художници на словото да бъде възприемано у нас вече с високите им постижения в областта на стила, намерили в най-добрите преводи от дадения период адекватен художествен изказ.

* * *

Историческите промени, настъпили в обществения живот на България след Девети септември 1944 г. и силно развитите политически и културни взаимоотношения със СССР довеждат до ново извънредно широко проникване на руската литература в България, но вече в различно съотношение между реалистическите традиции на XIX в. и произведенията, създавани след Октомврийската революция, които сега решително доминират с техните стотици издания и многохилядни тиражи. При това за разлика от предишните периоди, когато подборът се осъществява от самите преводачи и издатели, макар съобразени с реалните възможности за печат, сега той се проявява като своеобразна държавна поръчка, при това не толкова самостоятелна, колкото съобразена с въвеждане в СССР строг партиен под-

ход към литературните явления. Този подход определя значението на даден писател преди всичко от отношението му към революционните тенденции на своето време, налагайки вето не само върху отделни произведения, но и върху цели направления или социални групи в изкуството с различни естетически или граждански позиции. Социологическият критерий изцяло доминира у нас през 40-те и първата половина на 50-те години. През този период от преводната рецепция на руската литература у нас изцяло отпадат представителите на така нареченото „чисто изкуство“, на различните модернистични течения, руските писатели, излезли в емиграция след Октомврийската революция, или останалите в Русия, но изобразяващи живота без нормативните позиции на социалистическия реализъм. Дори отпадат някои от всепризнатите автори на руската класическа литература, отричащи идеологията на революционното насилие. За щастие този теснопартиен подход при подбора на литературните творби започва да се изживява след 1956 г., когато бе развенчан култът към Сталиновата личност на XX конгрес на КПСС и след свързания с него Априлски пленум у нас. Това дава възможност за възвръщането към по-широките общокултурни критерии в издателската практика на страната. Започнали да се чувстват още през втората половина на 50-те години, макар и все още частично, те все повече се налагат през 60-те, за да достигнат най-пълна изява през 70-те и 80-те години, когато у нас все по-широко започва да навлиза творчеството на писатели от различни литературни школи и направления и се налага естетическият принцип при подбора на самите произведения.

В областта на руската литература от XIX в. промяната от теснопартийния към разширения общокултурен подход се проявява, от една страна, в характера на произведенията, с които е представен даден писател или поет, а от друга — във все по-голямата всеобхватност на творчеството му. През периода на 40-те и началото на 50-те години Пушкин навлиза само с две малки по обем стихосбирки, предимно със стихотворения от гражданската му лирика, и един по-голям сборник с познатите преводи на Л. Стоянов, докато през периода на 60-те — 80-те години се издават „Избрани стихотворения“ в шест тома (1969—1972), „Избрани творби“ в три тома (1978), седем отделни сборника и многобройни издания на отделни негови творби. Почти същото е преводното битие и на Лермонтов. Излязъл отначало само с две малки стихосбирки, той е представен по-късно с четири тома „Избрани стихотворения“ (1966—1967) и пет големи сборника с избрани творби. В обратна посока се осъществява преводната рецепция на Некрасов. Поради ясно изявената социална позиция и гражданска насоченост на творчеството му, той е най-широко представен през 40-те и първата половина на 50-те години с две стихосбирки, пълен превод на поемата му „Кой в Русия живее добре“ и един двutomник „Избрани произведения“ (1954—1955), обхващан основната част от творчеството му, докато след това излиза само с два сборника, единият с лириката му, а другият и с някои от поемите му. Сравнително най-късно се появява творчеството на руските поети от XIX в., свързани в една или друга степен с естетиката на „чистото изкуство“. Между тях сравнително най-широко навлиза поезията на Ф. Тютчев, чиято философска, пейзажна и любовна лирика е най-слабо свързана с теоретичните на това изкуство. Още през 1956 г. излиза нов много по-пълнен сборник с преводи от първия му преводач Й. Ковачев и още два по-късни сборника през 70-те и 80-те години. Едва в края на 60-те години се появява първият сборник с интимна лирика на А. Фет, последван

от още един сборник в края на 70-те, а А. К. Толстой все още е представен само с отделни творби, поместени през 80-те години в обемния сборник на руска поезия от XIX и XX век „Заветни лири“.

В областта на прозата особено дискриминиращо през 40-те и 50-те години е отношението към Достоевски, тъй като в романа си „Бесове“ той най-остро разобличава похватите на революционното насилие, макар и отнесени към една много по-ранна епоха в сравнение с Октомврийската революция. Ето защо през първите десетилетия след Девети септември 1944 г. нашите издателства, следвайки отношението на съветската критика към него, не отпечатват нито един от големите му романи, а го представят само с две незначителни в общото му творчество повести „Вечният мъж“ и „Село Степанчиково и неговите обитатели“. Но веднага след като се вдига поставеното вето върху произведенията на Достоевски, у нас излиза 10-томно събрание на съчиненията му (1959—1960), последвано от друго 12-томно, осъществено през 80-те години. Появяват се и редица отделни издания на големите му романи и сборници с разказите и повестите му. При останалите писатели от XIX в. промяната в литературните критерии далеч не е така осезателна и представянето им у нас е значително по-равномерно. През целия период от 40-те до края на 80-те години най-широко навлиза творчеството на Чехов, навярно поради това, че разказите му, едновременно весели и сериозни, занимателни и критични, най-лесно се усвояват от широкия читател, големите му повести се отличават с дълбока социална и психологическа проблематика. Чехов е единственият от големите руски реалисти на XIX в., който още през 40-те години получава 14-томно издание на съчиненията си, 6-томно през 60-те години и 8-томно през 80-те, както и двадесет отделни сборника с разкази, повести и драми. Също така широко се превежда и творчеството на Тургенев. Навлязъл в съзнанието на българския читател още от училищната скамейка с образа на българина Инсаров от романа му „В навечерието“, той е представен наред с отделно издаваните му романи и сборници с избрани творби и с две многотомни издания — в 12 тома (1957—1959) и в 6 тома през 1981—1982 г. С два шесттомника през 1943—1944 и 1953 г., един тритомник през 1976—1977 г., десет сборника с повести и разкази и многократни издания на отделни творби навлиза творчеството на Гогол. Единствен измежду най-големите романисти на XIX в. Л. Толстой получава през този период само едно 14-томно издание на съчиненията му (1956—1960), но за сметка на това многократно се преиздават основните му романи, сборници с разкази и драми. Останалите руски писатели също се издават повече или по-малко: Салтиков-Шчедрин — с един шесттомник (1979), един сборник и отделни произведения, Лесков — с един двутомник и два сборника, Гончаров — с отделни свои творби и т. н.

Най-ограничена и най-неравномерна е рецепцията след Девети септември 1944 г. на руската модернистична и емигрантска литература от XX в. Единствен Маяковски от поетите модернисти получава широк прием още през 40-те и 50-те години, но не с произведенията си, свързани с естетиката на футуризма, а с по-късните си творби, посветени на революцията. През 40-те години се превежда бардът на руския символизъм А. Блок, но само с поемите му „Дванайсетте“ и „Скифи“, отразили, макар и с една условна поетична образност, вдигналия се на борба руски народ и едва през 60-те години се появяват първите му стихосбирки, представили по-широко лириката му. През 60-те години излизат и първите стихосбирки с творби на

В. Брюсов, С. Есенин, А. Ахматова, Б. Пастернак, а през 70-те първият сборник със стихотворения на М. Цветаева и едва през 80-те се появява у нас поезията на В. Хлебников, О. Манделщам, И. Аненски, Н. Гумильов, И. Северянин. Късно навлизат и представителите на руската емигрантска проза. Най-рано прониква творчеството на известните руски белетристи от края на миналия и началото на нашия век Бунин и Куприн, свързани с първата емигрантска вълна веднага след революцията. Техните произведения се превеждат у нас още през 60-те и 70-те години, а през 80-те Бунин вече е представен със 7 сборника разкази и един тритомник „Избрани произведения“ (1983), а Куприн с шест тома разкази и също един тритомник (1985). Значително по-дискриминиращо е отношението към Л. Андреев, независимо от това, че в началото на века преводите на неговите произведения биха могли да съперничат по брой с тези на Горки. Но докато още през 1946 г. у нас започва 26-томно издание на Горкиевото наследство, тъй като авторът им се възприема като буревестник на революцията, излезлият в емиграция по време на нея Л. Андреев е почти изцяло пренебрегнат и първите появили се отново у нас негови творби се отнасят към 80-те години. Също така непосредователно е и отношението към най-големия представител на руската дисидентска литература А. Солженицин. Той получава първия си превод „Един ден на Иван Денисович“ още през 1963 г., но във връзка с промененото отношение към него в СССР преводната му рецепция у нас пресеква за цели десетилетия. Едва през втората половина на 80-те години се появяват първите творби на един от най-големите представители на руската емигрантска литература В. Набоков.

През целия период от 40-те до края на 80-те години най-широко и най-последователно е представена у нас руската съветска литература с господстващия в нея метод на социалистическия реализъм и основните ѝ теми, свързани с Октомврийската революция и с Отечествената война. Произведенията, отнасящи се към тях, навлизат бурно и почти едновременно още през 40-те и 50-те години и продължават да се превеждат и преиздават многократно, като техният брой непрекъснато нараства с новоизлизащите през следващите десетилетия творби, свързани в една или друга степен с тази тематика.

В областта на поезията сега много по-широко е познато творчеството на Маяковски, който се включва дори в учебната ни програма. Наред с него проникват и стихове на Светлов, Багрицки, Шчипачов и др. В областта на прозата се появяват редица нови издания и преводи на познатите у нас още от 30-те години творби на А. Н. Толстой, Д. Фурманов, К. Федин, А. Серафимович, Н. Островски, чийто роман „Как се каляваше стоманата“ се изучава в средните ни училища. Още по-активно навлиза темата за Отечествената война, най-напред с поемите и стиховете на М. Алигер, В. Инбер, А. Сурков, К. Симонов, М. Исаковски, с повестите, есетата, романите и мемоарите на А. Толстой, М. Шолохов, И. Еренбург, Б. Полевой, П. Вершигора и редица други, отразили духовната сила на руския воин, героиката и саможертвата в името на победата. По-късно това са широките реалистични платна в романите на К. Симонов, Г. Бакланов, Ю. Бондарев, В. Биков, Б. Василиев и други, изобразили войната в целия ужас, разрушения и смут, нанесени не само в материалния, но и в духовния свят на отделната човешка личност.

По-различно е отношението към писателите от съветската епоха, като К. Паустовски, А. Грин, Б. Пастернак, М. Пришвин, А. Платонов, М. Бул-

гаков, чиято проблематика е по-неутрална. Тяхното творчество започва да се превежда по-активно у нас едва през 60-те и особено през 70-те и 80-те години, едновременно с по-младото поколение руски поети като Е. Евтушенко, Р. Рождественски, А. Вознесенски и писатели като В. Шукшин, В. Распутин, В. Астафиев, Д. Гранин, П. Проскурин, Ю. Нагибин и др. У нас навлизат и редица произведения от рускоезичната художествена литература и между тях с особена популярност се ползват творбите на известния киркизки писател Чингиз Айтматов.

Особено широко се осъществява рецепцията на руската литература в България и посредством нейните театрални постановки както на пиеси и драматизации на епични творби от известни руски драматурзи на XIX в., представяни вече неведнъж през съветската епоха. В различни градове на страната многократно се поставят пиесите на В. Маяковски А. Арбузов, А. Афиногенов, Л. Леонов, Н. Погодин, В. Розов, К. Симонов, А. Софронов, В. Вишневски, К. Треньов и др., а през 80-те години започват да навлизат и творби на руските писатели модернисти и емигранти Л. Андреев, Д. Хармс, В. Набоков и др.

По такъв начин, периодът, обхванал 60-те — 80-те години, представлява върхов момент в общата рецепция на руската литература в България. Именно тогава тя е представена с най-голям брой еднотомни и многотомни издания, с творчеството на писатели от различни епохи, с цялото ѝ жанрово и структурно, стилово-интонационно и ритмично многообразие. Той е ново постижение и по отношение на характера на самите преводи, осъществявани най-често от специалисти, изучавали широко руския език в езикови гимназии, много от тях завършили руска филология в българските университети или учили и специализирали в Съветския съюз. Подпомогнати са в своята работа от все по-широко развиващата се теория на превода, от нови двуезични морфологични и фразеологични речници. Самите те често са преподаватели във висши учебни заведения, редактори на известни списания и издателства с широка езикова и литературна култура. В областта на прозата това довежда до по-голяма адекватност в лексико-стилистичното пресъздаване на индивидуалния авторски стил, макар и неизявено в еднаква степен във всички преводи. В областта на поезията се налага тенденцията към все по-стриктно придържане към ритмично-римното пресъздаване на оригинала, понякога осъществявано за сметка на променени стилови детайли, особено при думи в римна позиция, но те все по-рядко довеждат до нарушения в характера на лирическото преживяване или на художествения образ.

* * *

Този голям подем в преводната и сценичната рецепция на руската литература в България рязко спада след политическите промени, настъпили в самия край на 80-те години и довели до ново охлаждане в обществените и културните отношения с Русия. Бързо се пренасочва интересът на масовия читател към западноевропейската и американската литератури, които започват да заливат българския книжен пазар предимно с лекочетивни любовни и криминални романи. В тази обстановка съществено се променя преди всичко отношението към доминиращата дотогава у нас руска съветска литература, особено спрямо двете ѝ основни теми, свързани с Октом-

врийската революция и Отечествена война. В началото на 90-те години у нас широко се превеждат многотомни издания на И. Бунич („Златото на партията“, „Юмрукът на партията“ и др.) и на В. Суворов („Ледоразбивачът“, „Аквариум“, „Контролът“), в които във основа на непознати дотогава или изяснени от нов ъгъл документи изцяло се преосмислят събитията от времето на Октомврийската революция до наши дни и от свършено нова идеологическа позиция се осветява ролята на Руската комунистическа партия, начело с Ленин и Сталин. Оттук и не толкова художественият, колкото документално-публицистичният характер на самата литература с доминиращия в нея жанр на историческата хроника, независимо от това, че самите автори определят някои от своите творби като романи. Така широко превежданата в предишните десетилетия чисто художествена руска проза от времето на Съветския съюз, сега почти липсва. За сметка на нея широко продължава да навлиза творчеството на руските писатели емигранти и дисиденти — А. Солженицин, В. Набоков, И. Бродски, както и на редица други представители на руската емиграция от по-ранния период — И. Шмелъв, Е. Замятин, А. Ремизов и др.

Засилва се вниманието и към дълго пренебрегваната както от съветската, така и от нашата издателска практика руска модернистична литература от първите десетилетия на ХХ в. с творчеството на такива известни руски поети като К. Балмонт, З. Гипиус, А. Бели, В. Хлебников, И. Северянин, Б. Пастернак, А. Ахматова, М. Цветаева и др.

За популяризирането на цялата тази непозната или слабо позната дотогава у нас литература допринасят преди всичко частните издателства в различни градове на страната „Факел експрес“, „Абагар“, „Стадис“, „Прозорец“ и др., извели до голяма степен съществуващия дотогава монопол на държавните.

През 90-те години, за съжаление, издателският интерес към руската класическа литература намалява твърде много и тя е представена епизодично главно с отделни творби на най-известни руски писатели от ХІХ в. От руските поети само Пушкин продължава все още да спира по-активно вниманието на българските преводачи с двата нови превода от Л. Любеков и Д. Талев на най-крупната му творба — романа в стихове „Евгений Онегин“, както и сборник с приказките му в стихове в превод на А. Миланов. И все пак интересът на българските издатели към този първомайстор на руската поезия нараства главно в самия край на 90-те години във връзка с широко честваната през 1999 г. в общоевропейски мащаб 200-годишнина от рождението на поета, когато у нас се появяват седем нови издания на неговите творби и един голям двутомник със „Събрани съчинения“.

В областта на прозата най-широко е представен Достоевски и то поради това, че продължава започнатото през 80-те години 12-томно издание на съчиненията му с последните три тома, в които са включени най-отричаните и най-пренебрегваните както от съветската, така и от нашата издателска практика творби на писателя поради ясно изявената им антиреволюционна насоченост — романът му „Бесове“, „Дневникът на писателя“ и сборник със статии и писма.

Значително се стеснява и обсегът на поставените на българска сцена творби от областта на руската драматургия, като пиесите, създадени през съветската епоха, почти изцяло липсват, а от руската класика на ХІХ и началото на ХХ в. продължават да се играят отделни творби от корифеите на драматургията Гогол, Островски, Чехов, Горки, Л. Андреев, но предим-

но на провинциални сцени, а неведнъж и с осъвременена авторска интерпретация, какъвто е случаят с Гоголевите „Ревизор“ и „Женитба“, с Горкиевата пиеса „На дъното“ или Чеховите „Три сестри“.

Най-активно е запазен интересът към руската класика в областта на литературната критика с отделни монографични изследвания или научни студии, представени главно от университетската русистика или от преподаватели в други висши учебни заведения и то предимно по случай кръгли годишнини от рождението или смъртта на известни писатели, във връзка с които се организират научни конференции и се поместват критични материали в отделни издания или в периодичния печат. И тук върхова изява бе честваната 200-годишнина от рождението на Пушкин с три научни конференции, три сборника с научни изследвания и една голяма научна библиография на Ц. Стайкова „Пушкин в България“, обхващала периода от Възраждането до наши дни.

Изследователската литература внася редица нови моменти и в рецепцията на руската класика у нас, осветлявайки разглежданите творби най-често от нов ъгъл или от нова методологическа позиция. Докато през миналите десетилетия за най-меродавни се възприемаха възгледите на руската революционно-демократична критика в лицето на В. Белински, А. Чернишевски и Н. Добролюбов, както и изискванията по време на съветската епоха за партийно насочена литература, сега твърде широко навлизат у нас литературните анализи, водени от позициите на руската религиозно-идеалистическа философска мисъл (В. Соловьев, Д. Мережковски, Л. Шестов, В. Розанов, Н. Бердяев), от теоретиците на руския модернизъм (И. Аненски, В. Брюсов, А. Бели, М. Гершензон, Ю. Айхенвалд), от представителите на руската формална школа (Ю. Тинянов, В. Шкловски, Б. Ейхенбаум, В. Жирмунски). Тези нови тенденции в рецепцията на руската литература у нас са особено изявиени в излязлото досега 4-томно издание „Руска литературна класика“, съставено от П. Троев и съдържащо научни студии, есета и анализи на конкретни творби и литературни портрети на руските класици от XIX и XX век.

Именно през 90-те години бе обхваната изцяло върху широка научна основа и преводната рецепция на руската литература в България от Възраждането до наши дни в подготовения от Българската академия на науките и Съюза на преводачите в България осемтомник „Преводната рецепция на европейските литератури в България през XIX и XX век“, към който принадлежи и настоящият том.

По този начин, независимо от намалената преводна изява на руската литература в България през последното десетилетие на века, интересът на българската културна общественост към нея не пресеква и тя продължава да разширява духовния хоризонт на читателя, като го запознава с редица малко познати дотогава произведения от епохата на руския модернизъм, с творчеството на известни руски писатели емигранти и дисиденти, върху трудовете на които дълго съществуваше мълчаливо издателско табу, със съвременната руска антикомунистическа проза, с критични изследвания на руската литературна класика от нестандартни философски и естетически позиции.

Ето защо можем с основание да твърдим, че руската литература, макар и невинаги представяна у нас с еднаква последователност и интензивност, присъства в българската национална култура през всички периоди на нейното развитие с всички свои естетики и литературни направления, с

всичките си големи поети, писатели и драматурзи. Нейното участие никога не е било случайно и епизодично, а обосновано от собствения ни културно-исторически процес. Тя не е прекъсвала и общото си благотворно въздействие върху българския читател, като е допринасяла за изграждането на високи хуманистични идеали и на етично гражданско поведение, възпитавала е естетическия му вкус и е обогатявала с високи художествени образци собствената ни литература особено през ранните периоди на нейното развитие.

Евдокия Метева